

Válasz az opponensi véleményekre

Ehelyütt mondok köszönetet mindhárom opponensemnek – Draskóczy István professzor úrnak, Érszegi Géza professzor úrnak, valamint Kecskés László akadémikus úrnak – azért, hogy időt és energiát áldoztak munkám elolvasására és véleményezésére. Elismerő, támogató véleményüket köszönöm, kritikai észrevételeikért pedig – amelyek további kutatásaim számára értékes iránymutatást és segítséget nyújtanak – szintén hálával tartozom.

I. Válasz Prof. Dr. Draskóczy István opponensi véleményére

Draskóczy István professzor opponensi véleményében először a *Lex Baiuvariorum* datálása és forráshasználata kapcsán munkám e kérdéskörben tett megállapításait veszi górcső alá, külön kiemelve egyrészt a szakirodalomban bevett niederalteichi keletkezés helyett a hercegi iniciativa okán feltételezett regensburgi keletkezést, másrészt a forráshasználat tekintetében a vizigót törvények mellett az alemann joganyaggal fennálló rokonság nem átvételre, hanem közös Merowing-kori forrásra való visszavezethetőségének rögzítése kapcsán elfoglalt álláspontot.

A büntető- és magánjogi fejezetek elemzései kapcsán az opponens kiemeli az egyéb germán jogokkal kimutatható kapcsolat, illetve eltérések rögzítésének tényét, valamint a római jogi – értelemszerűen közvetett – hatások feltárását, valamint a római jog mint *tertium comparationis* viszonyítási pontjának alkalmazását. Hasonlóképpen kiemelést nyer a sírablás tényállása és az orvoslás jogi vetületei kapcsán a szélesre vont összehasonlító módszer alkalmazásának és a vizigót és alemann joganyagnak a vizsgálódás körébe történő bevonásának momentuma.

Opponensem pénztörténeti megállapításait külön köszönöm. Kiváltképp azért, hogy rámutatott azon, a *Lex Baiuvariorum* szakirodalmában (ismereteim szerint) eddig meg nem fogalmazott és – nem lévén gazdaságtörténész – vélelmezni általam sem megkockáztatott körülményre, hogy a bajor *conpositiós* rendszerben általánosan használt *solidus* nagy valószínűséggel nem valódi aranypénzt, hanem számítási pénzt takarhatott, amit (többek között) a fél *solidus* mint váltásárpénz említése is bizonyít.

A *Lex Baiuvariorum* Szent István törvényire gyakorolt hatása (a törvény szerkezete, a leányrablás, a felségárulás, a gyújtogatás és a vásárnapi munkatilalom-szegés szankcionálása)

kapcsán opponensem szintén több tanulságos pénztörténeti összefüggésre mutat rá, amelyeket a további kutatás tekintetében köszönettel fogadok.

Opponensem azon észrevétele, amelyben a *liberi* kategóriájára vonatkozó törvényi rendelkezések szigorúbb szerkezetű kezelésére hívja fel a figyelmet, mindenképpen megszívlelendő (lévén hogy munkámban a *frilaz* és a *servus* jogállások szabályozását elemeztem elkülönítve – azon megfontolástól vezérelve, hogy [mintegy a *gaiusi „omnes homines aut liberi sunt aut servi”* tárgyalásmódjának analógiájára] a szabadok kategóriájához képest a *frilaz* és *servus* státusúak kivételt képeznek a *libertas* főszabálya alól), s hogy a teljesség igényére törekedve nem lett volna szabad visszariadnom az ismétlés – munkámban egyebütt is vállalt – veszélyétől.

II. Válasz Prof. Dr. Érszegi Géza opponensi véleményére

Érszegi Géza professzor opponensi véleményében kiemeli a *Lex Baiuvariorum* kézirati hagyományának és ezzel összefüggésben a törvény keletkezési körülményeinek sokat vitatott kérdését, amelynek feltárása – kiváltképp pedig az igen eltérő szakirodalmi vélemények mellett önálló állásfoglalás kialakítása – nem állított egyszerű feladat elé.

Opponensem rámutat a *Lex Baiuvariorum* alapvetően – ám az egyéb germán törvénykönyvekhez képest korántsem kizárólagosan – büntetőjogias szemléletére. Munkám valóban adós maradt a büntetőjog gyakorlati alkalmazásának (így a szándékosság és gondatlanság, valamint a súlyosító és enyhítő körülmények a büntetés kiszabásakor történő értékelésének) elemzésével. E gyakorlat vihetne közelebb bennünket a *ius in praxi* megismeréséhez, azonban sajnos a korabeli bajor források mindehhez nem nyújtanak anyagot: nem keletkezett (vagy esetleg nem maradt fenn – bár nehezen volna feltételezhető, hogy ezen esetben pusztán létéről sem értesülnénk utalásokból) egy bajor *Regestrum Varadiense*, amelyből a jogalkalmazás hétköznapijait, a törvénykezés gyakorlatát megismerhetnénk; ami okleveles anyag rendelkezésünkre áll (így például a *Traditiones Frisingenses* vagy a ún. *Salzburger Urkundenbuch*), az alapvetően magánjogi ügyleteket (azon belül is elsősorban az egyháznak tett *mortis causa donatiókat*) tartalmaz.

Komoly továbbgondolkodásra sarkall opponensem észrevétele a *servitus* kérdésköre kapcsán, amelyet nagyon köszönök. A *servus* fogalom többértiségének lehetősége, annak a római jogi *rabszolga* fogalommal történő azonosíthatóságának megkérdőjelezhetősége (bár önmagában a *peculium* mint a *servus* különvagyonának nézetem szerint nem jelent lényegi különbséget, hiszen *peculiummal* a római jogban dolognak számító *servus* is rendelkezhetett) további kutatást

igényel, s e ponton talán valóban a *servitus* keletkezésének oka (büntetés, hadifogság, szolgai állapotú nőtől születés) vihet közelebb a (rab)szolgai állapot jogi tartalmának differenciálásához.

A halottak tisztelete és a sírgyalázás szankcionálása kapcsán opponensem nem tartja helytállónak azon álláspontomat, miszerint e *delictum* nem az ősi germán szokásjogból ered. A kérdés erőteljesen vitatható volta természetesen csupán plauzibilis válaszokat tesz lehetővé a teljes bizonyosság esélye nélkül. A magam részéről a *Lex Baiuvariorum*ban erőteljesen – a többi germán népjogokat messze meghaladó mértékben – érzékelhető egyházi befolyás okán a sírgyalázás *delictum*má minősítésében valóban jelentős keresztény hatást vélek felfedezni, ugyanakkor természetesen nem zárom ki annak lehetőségét, hogy a sírgyalázás büntetésében és a halottakat megillető tisztelet parancsában az ősi germán szokásjogi norma krisztianizált (vagy legalábbis keresztény fátyollal bevont) változata él tovább. (Mint ahogy éppen a sírgyalázás büntetését, a száli frank törvényben megjelenő *wargus*-szankciót Ruth Schmidt-Wiegand egyenesen a *Werwolf*-képzettel kapcsolja össze.¹⁾

A *Lex Baiuvariorum* és a Benedictus Levita néven fennmaradt munka kapcsolata természetesen torzó, a szövegszerű, felületi egyezések és eltérések kimutatása mellett a mélyebb tartalmi összefüggések feltárása a jövőben elengedhetetlen lesz – talán nem is annyira a *Lex Baiuvariorum*, hanem a Benedictus Levita műve, munkamódszere, forráshasználata felől megközelítve a kérdéskört.

III. Válasz Prof. Dr. Kecskés László akadémikus opponensi véleményére

Kecskés László akadémikus opponensi véleményében négy fejezetet taglal behatóbban, így válaszomban magam is e fejezetekre tett észrevételeire kívánok részletesebben reflektálni.

Opponensem e fejezetek tárgyán kívül eső megállapításai kapcsán a következőket emelném ki. A téma határainak viszonylagosan szűkre vonása okán (vagyis abból kifolyólag, hogy kiindulópontomnak megfelelően a *Lex Baiuvariorum* tükrében igyekeztem vizsgálni a kora középkori bajor jogrendszert, nem pedig a kora középkori bajor jogrendszer fejlődéstörténetét elemezve kíséreltem meg a bajor törvénykönyvet e fejlődési folyamatban elhelyezni) számos kérdésnek nem csupán a vizsgálatáig, de még felvetéséig sem jutottam el. Kétségtől érdekes kutatási anyagot nyújtott volna akár a római–germán együttélés jogéletbeli

¹ Schmidt-Wiegand, R.: Wargus. Eine Bezeichnung für den Unrechtstäter in ihrem Wortgeschichtlichen Zusammenhang. In: Jankuhn, H.–Nehlsen, H.–Roth, H. (Hrsg.): *Zum Grabfrevel in vor- und frühgeschichtlicher Zeit. Untersuchungen zu Grabraub und „haugbrod“ in Mittel- und Nordeuropa*. Göttingen 1978. 188–196.

lecsapódásának, akár a bajor jogfejlődés korai újkorig, a *Bayerisches Landrechtig* (vagy akár a *Codex Maximilianeus Bavaricus civilisig*) vonható ívének áttekintése. Viszont akár az előbbi kérdéskör (a római–germán együttélés jogi vetületeinek kutatása, amely a kora középkorhoz képest is igencsak forrásszegény, és éppen ezért a hipotézisalkotásokra igencsak csábító bajor etnogenezis alapkérdéseiben történő állásfoglalást is megkerülhetetlenné tette volna), akár az utóbbi téma (a bajor jogfejlődés irányainak feltárása a kora középkortól a római jog kora újkori recepciójáig, amely az ugyanazon földrajzi területen történt *regnum*váltások köztörténeti feldolgozását is elengedhetetlenné teszi) egyetlen, végeredményében jogtörténetinek szánt dolgozatban történő feldolgozását túlzott vállalásnak éreztem volna. Dolgozatom tematikai határait legitimálja Draskóczy István opponenciájának azon megállapítása, miszerint: *egyetlen műtől sem várható el, hogy minden vizsgálati lehetőségre kitérjen.*

A munka függelékében található magyar fordítás, valamint latin szövegkiadás kapcsán opponensem hiányolja a fordítás forrásának megjelölését. A fordítás saját munkám, annak alapjául – mint a legkiterjedtebb *apparatus criticus*szal rendelkező kiadást – elsősorban Johannes Merkel a *Monumenta Germaniae Historica* részeként megjelent *editió*ját vettem tekintetbe, azonban több esetben nem az általa javasolt szövegváltozatot tekintettem kiindulópontnak, hanem más, a Merkel-féle és a további (Ernst von Schwindt- és Konrad Beyerle-féle) kiadások *apparatus criticus*ában is közölt szövegváltozatot; vagyis bizonyos fokig a latin szöveg *editió*ja is saját munkám. A korábbi *editió*któl való eltérést, illetve azt, ahol az egyes helyeken a kézirati hagyományok között választani kényszerültem, a közölt latin szövegnél nem jeleztem: egy efféle kritikai apparátus nézetem szerint szükségtelenül felduzzasztotta volna a függelék terjedelmét.

Johannes Merkelt valóban Savigny tanítványaként említem munkámban. Lehetséges, hogy szerencsésebb lett volna követőjeként említeni, de úgy véltem, hogy az erőteljes hatás okán joggal nevezhetem tanítványának még akkor is, ha nem az egyetem padjaiból hallgatta mesterét. Tettem ezt kiváltképp azért, mert az August Anschütz tollából származó Merkel-nekrológ² Savignynek Merkelre gyakorolt hatása okán (talán nem tanjogilag, de mindenképp szellemileg) *Schüler*ként említi az utóbbit.³

² Anschütz, A.: Zur Erinnerung an Johannes Merkel, ZSS GA 3. 1864. 193–209.

³ *Für jede der verschiedenen wissenschaftlichen Richtungen und Ziele, welche Savigny harmonisch in sich vereinigte, hat der Meister Jünger und Schüler gefunden. Zu denjenigen, welche in einer bestimmten Richtung ihm nicht ohne Ruhm gefolgt sind, gehörte Johannes Merkel... (193. old.) In die Jahre 1850 und 1851 fällt auch die zweite Ausgabe der vier letzten Bände von Savigny's Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter, welche so viele und inhaltreiche Zusätze von Merkel enthält, namentlich in den Anhängen zum vierten und im siebenten*

Opponensem – Babják Ildikó álláspontját követve – kiemeli, hogy a *Lex Baiuvariorum*ra a germán (vagy római–germán) *lex*ek közül a vizigót törvények bírtak a legnagyobb hatással. Ezen álláspont nézetem szerint némi megszorítással, nevezetesen a törvény magánjogi anyagára vonatkoztatva fogadható el – amint azt a bajor törvénykönyv forrásainak vizsgálata során megkísértem bizonyítani. Babják Ildikó megállapítása természetesen azon kontextusban, amelyben azt tette, helytálló, hiszen mérvadó monográfiájában – amely feltétlenül érdemes volna (sajnos csupán *post mortem*) az idegen nyelvű, külföldi kiadásra is – a kora középkori germán árucserajogot dolgozta fel. (Ez indokolja azon tényt is, hogy Babják Ildikó monográfiájára közel harminc lábjegyzetben ugyan, de kizárólag munkám IV. és V. fejezetében hivatkozom.) A *Lex Baiuvariorum* forrásait tárgyaló fejezetben megkísértem kimutatni, hogy a vizigót törvények mellett (a törvény közjogi, kiváltképp pedig az egyházra vonatkozó joganyaga tekintetében) az alemann törvények éppoly erőteljes hatást gyakoroltak a bajor törvénykönyvre – e forrás jelentőségére opponensi véleményében Érszegi Géza is rámutat.

Mindenképpen megszívlelendő opponensem azon észrevétele, amelyben felhívja figyelmemet azon módszertanilag megkérdőjelezhető megoldásra, amellyel egyfelől a *Lex Baiuvariorum* anyagát a gaiusi szerkezet Prokrustés-ágyába kényszeríttem (amelyet a bajor jog csupán a kora újkorban recipiált), másfelől pedig nem választom elég szigorúan ketté a (kora középkorban értelemszerűen még nem elkülönült) magánjogi és büntetőjogi eljárási normákat. A joganyag feldolgozása során döntenem kényszerültem két – más és más szempontból egyaránt kevésbé szerencsés – megoldás között. Egyik útként az kínálkozott, hogy megtartom a kora középkori jogforrás szerkezeti tagolását, amely mai jogászai rendszerszemléletünkől idegen, és számunkra olykor kevésbé logikus. Másik lehetőségem – amellyel éltem is – abba az irányba vitt, hogy a forrástól ugyan idegen, de mai (és római) jogi gondolkodásunknak megfelelő szerkezetbe próbálom foglalni a kora középkori bajor joganyagot.

A korabeli bajor törvényben (illetve okleveles anyagban) forrásszerűen sajnos nem kimutatható kollíziós jogi kérdések vizsgálatát – valóban a hiány okainak elemzése nélkül – mellőztem. Jövőbeli, a langobárd és a frank joganyagra is kiterjedő kutatási terveim között ennek pótlása mindenképpen szerepel. Köszönöm opponensemnek, hogy e hiányra rámutatott. A kötelmi jogi anyag szerkesztésileg is vitatható pontjait illető kritikát elfogadom – bár opponenciájában Draskóczy István pozitívumként értékeli egyrészt a bajor és a római jog közötti eltérések és hasonlóságok, illetve a közvetítő jog(ok) megoldásainak párhuzamba

Band. Merkel hat oft die Ansicht ausgesprochen, daß Forschungen auf diesem Gebiet am Zweckmäßigsten in die Form von Zusätzen zu Savigny's Werk eingekleidet würden. (205. old.)

állítását, másrészt az orvoslás jogi kérdései akkénti elemzését (amely akár a tematikai keretek átlépését is jelentheti), hogy az összehasonlítás forrásbázisát szélesre vonva számos más germán népjog e tárgyban született szabályozását is tárgyaltam.

Opponenseim mindazon kiegészítéseit, okfejtéseit, kritikai észrevételeit, amelyekre tételesen nem reflektáltam, köszönettel elfogadom, azokat további kutatásaim során – hivatkozással opponenciájukra – hasznosítani fogom.

Budapest, 2016. június 13.

Nótári Tamás